

LA PRESUMPTA INFLUÈNCIA DELS «PROVERBIS»
DE GUILLEM DE CERVERA SOBRE
ELS «PROVERBIOS MORALES»
DEL RABÍ SEM TOB

La literatura proverbial catalana a l'Edat Mitjana és una de les parcelles menys estudiades, fins ara, pels nostres filòlegs. L'aridesa dels preceptes morals que s'hi exposen, en llargues tirades, amb una dicció feixuga i reiterativa, sense cap tipus de connexió entre els proverbis, és una bona raó perquè no haja arrossegat gaires estudiosos. Però aquesta consideració apriorística amaga la indubtable influència que aquests reculls tingueren, no ja sols com a *Regimines Principum*, i en l'ensenyament escolar —on fins i tot tenim el verb *proverbiejar*, com a denominació de diversos exercicis gramaticals per als quals s'agafaven els proverbis com a exemples a remodelar—, amb el que açò implica per a la formació cultural i moral dels autors literaris, sinó a les obres pròpiament literàries, on són emprats com a recurs d'*auctoritas*.¹

1. Aquest tipus de literatura didàctica ens ha estat transmesa generalment en llatí, però al camp català tenim excepcions com el *Llibre de saviesa o de doctrina* (J. M. SOLÀ-SOLÉ ed., *Llibre de doctrina del rei Jaume d'Aragó*, Barcelona, Hispam, 1977) o l'obra de l'hebreu Jafuda Bonsenyor (J. BALARI ed., *Sentències morals per Jafuda, jubeu de Barcelona*, Barcelona 1889). Per a més informació sobre l'abast del verb *proverbiejar*, veg. GERMÀ COLON, *Fer lo proverbi*, dins *Problemes de la llengua a València i als seus voltants* (València, Universitat, 1987), pàgs. 75-85. I sobre el mateix a l'àmbit castellà, FRANCISCO RICO, «Un proverbio de tercera persona»: *gramàtica y retòrica*, dins *Primera cuarentena y tratado general de literatura* (Barcelona, El Festín de Esopo, 1982), pàgs. 29-32. Sobre els proverbis com a recurs d'*auctoritas*, veg. P. ZUMTHOR, *Le poète et le texte*, dins *Essai de poétique médiévale* (París, Seuil, 1972), pàg. 78.

Però, malgrat que Zumthor assenyala que parlar d'origen dels proverbis és contradictori, resulta indubtable que la transmissió dels textos proverbials ha seguit les mateixes passes que qualsevol altre text literari. Així, els textos proverbials han travessat fronteres i cultures.²

I és en aquest punt on s'insereix el nostre treball, que vol analitzar la presumpta influència d'un text proverbial sobre un altre d'una llengua i una cultura diferents: els *Proverbis* de Guillem de Cervera sobre els *Proverbios morales* de don Sem Tob.

El punt de partida ens és donat pels comentaris de Riquer a la seua *Història de la literatura catalana*, on a propòsit de Cerverí i parlant dels *Proverbis*, es pregunta sobre la possible influència d'aquests en els *Proverbios morales* tot dient: «No és inversemblant que el poeta castellà conegués els *Proverbis* de Guillem de Cervera o Cerverí», i en dóna dos exemples comparats.³

Aquesta obra del trobador Cerverí de Girona (...1259-1285...) està datada cap a l'any 1280, i la formen 1.200 quartetes d'hexassíl·labs amb rima encadenada. Va adreçada als seus fills, per instruir-los moralment i vital.⁴

Els *Proverbios morales* de don Sem Tob (...1290-1370...) es-

2. Veg. ZUMTHOR, *op. cit.*, pàg. 78. La influència dels textos orientals en la literatura proverbial catalana i castellana és evident; per posar-ne un exemple, assenyalem la projecció de l'àrab *Llibre dels bons proverbis* de Mubashshir ben Fatik sobre els catalans *Libre de saviesa del rei Jaume i Sentències morals* de Jafuda Bonsenyor, segons L. STEIN, *Untersuchungen über die «Proverbios morales» von Santob de Carrión mit besonderem Hinweis auf die Quellen Parallelen* (Berlín, 1900).

3. MARTÍ DE RIQUER, *Història de la literatura catalana* (Barcelona, Ariel, 1964), vol. I, pàgs. 161.

4. G. LLABRÉS ed., *Proverbis de Guillem de Cervera*, dins *Cançoners dels comtes d'Urgell* (Barcelona 1906); citem per aquesta edició. Per a la confluència de noms en el trobador Cerverí i la datació de l'obra, veg. MARTÍ DE RIQUER, HLC, I, pàgs. 125 i 158 i Id., *La personalidad del trobador Cerverí*, BRABLB, XXIII (1950), pàgs. 91-107. Trenta-cinc anys després que Martí de Riquer identificara Guillem de Cervera i Cerverí de Girona com una sola persona, Joan Coromines rebutja aquesta identificació a la seua edició de CERVERÍ DE GIRONA, *Narrativa* (Barcelona, Curial, 1985; «Autors catalans antics», 1). Riquer s'ha ratificat recentment en la seua identificació a l'article *Guillem de Cervera és Cerverí de Girona*, «Revista de Catalunya», 28 (1989), pàgs. 127-138.

tan datats entre el 1355 i el 1360, i constituïts per 725 quartetes amb rima encadenada i un pròleg en prosa aliè a l'autor.⁵ El rabí castellà adreça l'obra al rei Pere I de Castella.

Per tal, doncs, d'estudiar la suggestiva hipòtesi de la difusió dels *Proverbis* a l'àmbit lingüístic castellà, hem realitzat la confrontació d'ambdues obres, i per això les hem fixades per temes i n'hem comparat els resultats, els quals, ho avancem, no han estat gaire encoratjadors.

En primer lloc, hi sobten les diferències ideològiques i culturals d'ambdós autors: Sem Tob, pertanyent a una minoria religiosa subjecta a la inestabilitat del favor reial per a la prosperitat dels seus negocis i fins i tot de la seua vida. Cap de turc de la gent més pobra quan les desgràcies afectaven la majoria, no pot deixar de lloar el rei amb una actitud de vegades humiliant, per tal com és el garant de la seguretat dels jueus:

Por guardar que las gentes
fazer mal non se pongan,
e que los omnes fuertes
a los flacos non coman.
De Dios vida al Rey,
nuestro mantenedor,
que guarda desta grey
es e defendedor.

(qs. 772-3)

A més a més, aquesta inseguretat del seu poble l'ha portat a mantenir una ètica de supervivència que es manifesta als *Proverbios* en una ambivalència dels valors que els permeta sobreviure en un món arbitrari:

Quiero dezyr del mundo
e de las sus maneras
e commo del dubdo
palabras muy çerteras.
Que non se tomar tiento

5. S. SHEPARD ed., *SEM TOB, Proverbios morales* (Madrid, Castalia, 1985). Citarem per aquesta edició.

nin fazer pleytesia;
de acuerdos mas de ciento
me torno cada dia.

(qs. 70-1)

És la tragèdia d'un poble foragitat del seu país, que es veu obligat a mantenir una doble moral perquè el seu pelegrinatge no es faça etern i poder establir-se. Aquesta inseguretats dels valors, aquest món canviant es manifesta als seus proverbis, que, d'altra banda, són una obra ben personal dins el gènere, car mostren una estructura interna que de vegades el fa passar de la simple enumeració a l'estampa més vívida dels costums de l'època, com, per exemple, quan descriu l'actitud dels hostes a casa seua (qs. 527-47), i la dels homes necis que no es pot llevar del damunt (qs. 548-59), cosa que el porta a exclamar:

Çierto es par de muerte
la soledat, mas tal
compañia com este,
estar solo mas val.

(q. 560)

L'atractiu per al lector modern es troba, precisament, en aquesta mena de doble moral que el fa ser de vegades cínic, i que fins i tot arriba a provocar el somriure, contrastant amb la rectitud moral dels altres tractats que no permeten gaire les alegries.⁶ Però, pel que fa a les seues virtuts més pròpiament literàries, és prou deficient, i es basa sobretot en l'efecte de la rima, en el joc de les antítesis —sovint amb paraules homònimes— i en les repeticions i els paral·lelismes.

Pel que fa als *Proverbis* de Cerverí, la moral que traspuen és estrictament cristiana, i hi conflueixen referents feudals i escolàstics. Hi ha una preocupació evident per tot el que és el govern, i així mateix per la salvació de l'ànima, sovint aparellada amb as-

6. Potser l'únic que s'escapa d'aquesta consideració de seriositat, en català, és el *Llibre de tres*: MOREL-FATIO ed., *Le Livre des trois choses. Mélanges de littérature catalane*, «Romania», XII (1883), pàgs. 230-42.

pectes polítics o socials, tot abonant la hipòtesi de la correspondència entre els fets terrenals i els celestials. És a dir: qui surt de l'ordre establert és condemnat a l'infern.

Pus Deus mande penjar
los Reys no dretures
¿que volra de tu far
que es vils et sobraçes?

(q. 169)

No trobem, doncs, res de nou en aquest punt, com tampoc no aporta res de nou l'extens nombre de proverbis dedicats a la dona —no oblidem que Cerverí és també l'autor del *Maldit bendit*.

Allò més plaent en aquests proverbis és, sens dubte, el que manca als de don Sem Tob: la bellesa formal. L'estret motle en què Cerverí ha d'encabir les seues màximes morals no li resulta problema per a desenvolupar la seua mestria en l'art de compondre versos i rimar-los. Allí on naufraga Sem Tob, per causes potser alienes a la seua voluntat, Cerverí desenvolupava un ampli joc d'imatges, un vocabulari ric, una formació retòrica notable, i fins i tot es permet jugar amb la intertextualitat;⁷ per exemple a:

Dits Guillem de Cerveyra
solven la questio:
Clerchs no fa de maneyra
contra si mencio.

(q. 656)

Es mou amb prou desimboltura en la contracció de la forma sintàctica que demana aquest tipus de literatura, i l'alliteració és un recurs emprat a bastament. Trobem, doncs, als proverbis d'aquest trobador, les característiques que com a gran poeta ja té, car són amarats del seu bon fer i bon saber en aquestes qüestions.⁸

7. Sem Tob es troba subjecte a les convencions de la dicció semítica, que vol transportar de vegades al text castellà, cosa que no es resol amb èxit. Veg. el pròleg de S. SHEPARD a l'edició ja citada dels *Proverbios*.

8. No és estranya una obra doctrinal en un trobador, car tenim l'exemple de Matfre Ermengaud de Besiers i el seu *Breviari d'amor*: G. AZAÏS ed.,

Quins són, doncs, els motius que porten Martí de Riquer a establir un parallelisme entre ambdues obres? Hem d'assenyalar que Riquer no es compromet, i només insinua una lectura per part de Sem Tob dels *Proverbis* de Cerverí. L'erudit ens dóna dos exemples de cada autor, contrastant-los, i en aquesta línia hem dut a terme la nostra recerca, amb els resultats que presentem.

En primer lloc, no hi ha cap coincidència total entre ambdós textos, entenent per coincidències totals aquelles que pogueren suposar una traducció de Cerverí.

Hi ha quatre proverbis per cada text que coincideixen en les imatges emprades, però no en la lliçó moral que se n'extrau:

—La mel i les abelles:

Ben sabs que les abelles
fan pich amar com fell;
mas hom vol noyrir elles
per amor de la mel.

(q. 419)

Non se pued coger rrosa
syn pisar las espynas;
la miel es dulce cosa,
mas tyen agras vezynas.

(q. 126)

—El sarment:

Hom poda la sarment
per fayre fruyt mellor,
s avia sentiment
sentir n i a dolor.

(q. 420)

Por nasçer en el espino,
non val la rrosa çierto
menos, nin el buen vyno
por salyr del sarmiento.

(q. 63)

—L'olor de la rosa:

Si la rosa matets
fresca en aygua bullen,
ya pus no l an trayrets
bella ne ben olen.

(q. 45)

Quando la rrosa seca
e en su tienpo sale,
el agua della fynca,
rosada, que mas vale.

(q. 5)

—L'arrel i l'arbre:

La rasits soste larbre,
el baro leyltats:
sots la lausa del marbre
met hom los pus honrats.

(q. 131)

Segum qual rrayç tyen
el arbon asy creçe;
qual es el omre o quien,
en sus obras pareçe.

(q. 10)

Le «Breviari d'amor» de Matfre Ermengaud (Béziers-Paris, Société Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers, 1862-81, 2 vols.; reprint Genève, Slatkine, 1977).

Hi ha quinze proverbis per cada text que coincideixen precisament en la lliçó moral, però no ho fan en la formulació, i els podríem subdividir, segons els temes, en:

- a) Déu
- b) Príncep i senyor
- c) Altres

En a), trobem:

—Generositat de Déu:
Deus te guarda dels mals
et dona ls bens don vius:
e s al diable vals,
si ls bens perts, no te esquius.

(q. 70)

Al omne mas le dio,
e de mejor mercado,
de lo que entendio
quel era mas forçado.

(q. 645)

—Bondat de Déu:
Dich que comensamens
de saviesa es
temor certanaments
de Deu, cap de tots bes.

(q. 907)

La merçed de Dios sola
es la fiuzia çierta:
otra ninguna, dola
en mundo que non mienta?

(q. 643)

A ton senyor conve
pietats, per semblar
seyll don poders li ve,
per temor de mermar.

(q. 847)

—Poder de Déu:
Membret que l mon poder
null hom non a manys Deu;
qui poder vol aver,
am çell e menyspre l seu.

(q. 473)

Nin ganar syn perder,
nin baxar syn alteza;
saluo en Dios, poder
non lo a syn flaqueza.

(q. 130)

En b) trobem:

—Reprovació de l'ostentació de poder:
No deu hom desirar
sobranta senyoria,

Vsa el omre noble
a los altos alçarse,

mas pel poble salvar
e cals baix homil sia.

(q. 41)

synple e conuenible
a los vaxos mostrarse.

(q. 283)

—El senyor ha de tenir cura dels seus inferiors:
Idem.

(q. 41)

Quel puso [el rey] Dios por guarda
que ninguno non vaya
contra lo que Dios manda,
sy non en pena caya.
Por guardar que las gentes
fazer mal non se pongan,
e que los omnes fuertes
a los flacos non coman.
De Dios vida al Rey,
nuestro mantenedor,
que guarda desta grey
es e defendedor.

(qs. 721-3)

—Servei al senyor i recompensa:
No duptes a querer
per pauch molt senyor,
que per un pauch plaser
fay senyor gran honor.

(q. 1.047)

Qual ventura obyere,
tal señor servyra,
que qual señor syrvyere,
tal gualardon abra.

(q. 11)

En c) trobem:

—L'home savi supera els altres:
Null homs no pot veller
pusque altre, so sapiats,
mas çells so sapyats per ver,
cuy drets engins es dats.

(q. 66)

Quien peso de vn dinero
a mas de entendimiento,
por aquello señero
val vn omre por ciento.

(q. 496)

—El mal que faces se't tornarà en contra teua:
Si altre vols menysprear,
esser vols menyspreats:
qui no vol altre honrar,
no vol esser honrats.

(q. 100)

Si en bona via t mets
bona via tendras:

Quien quier fazer pesar,
conyven de se perçebyr:
nos puede escusar
de pesr rreçebyr.
Sy quieres fazer mal,
pues, faz lo atal pleito
de rreçebyr atal

si bon present tramets
bon gasardo n auras.
(q. 206)

qual tu fyzyeres. Çierto
non puedes escusar,
syn una mala obra
fyzieres, de topar
en rreçebyr tu otra.
(qs. 317-9)

—La deslleialtat és covarda:
Malvada volentats
non es fessel ne ferma,
per que fug trop ivats,
e qui la te be si merma.
(q. 76)

Tan esforçada cosa
non a com la verdat,
nin cosa mas medrosa
que la deslealtat.
(q. 347)

—L'home malvat és pitjor que els animals:
Pijor es bestials
que bestia estar;
si bestia fa mals,
natura o fay far.
Si bestia fa re
de mal, fa ho natura;
si bestial ave,
per vicis part masura.
(qs. 518-9)

Las bestias desque fartan,
con tanto son pagadas,
por fazer mal non catan
o estan sosegadas.
Quando el omre famriento
esta, rroba e mata,
e males mas de çiento
faze des que se farta.
(qs. 673-4; continua el tema fins
a la q. 681)

—L'obediència és una virtut beneficosa:
Obediença es
de merits poderosa,
saluts ferm en tots bes
e forsa graciosa.
(q. 451)

Nin a tal loçania
como la obediència,
nin tal varaganía
com la buena sofreença?
(q. 272)

—Els mals costums porten a la perdició:
Mala costuma es si
com vella malaltia;
don ve hom a greu fi,
com curada no sia.
(q. 224)

Por sus mañas el omre
se pyerde o se gana,
e por la su costumre
adoleçe o sana.
(q. 322)

—Els honors posen a prova l'home:
So es causa sabuda
entre ls fals e ls leyals,

Quien se enloçaneçio
por onrra quel creçia,

c onors costumas muda
o en bes o en mals.

(q. 334)

a entender bien dio
que non la mereçia.

(q. 277)

—Després del dolor ve el plaer:

Benahuyrats seran
sels qui ploren, c apres
lo plor s alegraran,
c ab plor ve gaug ades.^{8a}

(q. 418)

La paz non se alcança,
sy non con guerrear;
non se gana folgança,
sy non con el lazzrar.

(q. 127)

—El que és convenient per a tu, pot no ser-ho per a un altre:

Ben garda la persona
a cuy deus dir o far;
tals causa es ab l una bona
c ab l altre pot errar.
Tal causa es convinents
devant avesque o Rey,
que es descovinents
devant altres que vey.

(qs. 314-315; el mateix tema a
les qs. 363-364)

Con lo que Lope gana,
Rodrigo enpobresçe;
con lo que Sancho sana,
Domingo adoleçe.
Quien a fazer senblante
de su vezino tyene
ojo, syn catar ante
lo que a el conuiene.

(qs. 76-7; continua el tema fins
a la q. 95)

En cara hi ha una altra sèrie de coincidències que no podem considerar sota el mateix punt de vista, car s'expliquen per una font comuna: els llibres sapiencials de la Bíblia. Són les següents:⁹

—«Timor Domini principium sapientiae. / Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt» (Proverbis 1, 7; també a Prov. 9, 10, Prov. 15, 33 i Eccli. 1, 16).

Dich que comensamens
de saviesa es
temor certanaments
de Deu, cap de tots bes.

(q. 907)

non cunple gran saber
a los que Dios non temen
nin tyen pro el auer
del que pobres non comen.

(q. 104)

—«Divitiae addunt amicos plurimos; / a paupere autem et hi quos habuit separantur» (Proverbis 19, 4; també a Prov. 26, 24-26, Eccli. 12, 8, Eccli. 12, 16 i Eccli. 37, 5).

8a. Aquest proverbi té la seua font en Lc. 6, 20; també podem citar Mt. 5, 3, Is. 61, 2 i Ps. 126, 5 com a variants d'aquesta mateixa idea.

9. Cite per *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*, a cura d'ALBERTO COLUNGA i LORENZO TURRADO (Madrid, Editorial Católica (B.A.C.), 1946).

Guarda qui t servira
o t volra far plaser,
si per amor o fa
o vol del teu aver.
(q. 1.198)

Amigo que te loar
de bien que non fezyeste,
non debes del fiar,
que mal que non obreste,
afellarte loa
enpuesty, çierto seas.
Qui por costumbre a
lysonjar, non le creas.
(qs. 508-9 continua el mateix
tema fins a la q. 513).

—«Finis modestiae, timor Domini, / divitiae, et gloria, et vita» (Pro-
verbis 22, 4; també a Eccli. 11, 1).

Con homilitats mont
pus alt que res que sia,
pus baix que res del mon
crey eu que ergull stia.
(q. 58)

Nin a cosa tan quista
como la omildança,
nin tan sabrosa vista
como la buena andança.
(q. 271)

—«Qui semina iniquitatem metet mala, / et virga irae suae consumma-
bitur» (Proverbis 22, 8).

Si vols collir plaser,
plasser deus tu semnar:
qui bon fruyt vol aver,
bon arbre deu plantar.
(q. 54)

Semrar cordura tanto
que non naçta pereza,
e verguença en quanto
non la llamen torpeza.
(q. 165).

Ab cruzels medecines
poras de mals garir;
mas si semnes espines,
no cuyts rasims cullir.
(q. 309; el mateix tema és tam-
bé tractat a les qs. 231 i 245).

Quien rrebato senbro,
cogio rrepndymiento;
quien sosyego obro,
acabo su talento.
(q. 454)

—«Amico fideli nulla est comparatio, / Et non est digna ponderatio auri
et argenti contra bonitatem fidei illius» (Eccli. 6, 15).

U sol amichs volria
aytal com la ma es
a l ull, car pro n auria;
mays en mon no n a ges.
(q. 1.016)

Pero amigo claro,
leal e verdadero,
es de fallar muy caro,
non se vende a dynero.
(q. 505)

—«Fili, si attenderis mihi, disces; / Et si accomodaveris animum tuum,
sapiens eris» (Eccli. 6, 33).

De perlar pots aprendre
callan, e no parlan,
de callar ses rependre
savi s rete callan.

(q. 44)

Aconteçe al que escucha
a mi, quando yo fablo,
del bien se aprovecha
e rriebtame lo malo.

(q. 575)

—«Qui cum sapientibus graditur sapiens erit; / amicus stultorum similis efficietur» (Proverbis, 13, 20).

Savis es bos amichs
e foil non es, pot far;
ans te dura destrichs,
si no t en sabs lunyar.

(q. 1.015)

Por ende non falleçe
plazer de compañía
de omres sabios: syenpre creçe
e va a mejoria.
Plaz a omre con ellos,
e a ellos con el;
entyende el a ellos,
ellos tan byen a el.

(qs. 502-3)

—«Misericordia et veritas custodiunt regem, / et roboratur clementia thronus eius» (Proverbis 20, 28).

A Reys larch nol cal murs,
bareyra, ni fossats,
que n pla es si segurs
com en castell obrats.

(q. 996; continua el mateix tema
fins a la q. 1.001, i també la
trobem a la 928)

Al rrey solo conbien
de vsar la franqueza,
que sigurança tyen
de non aver pobreza.

(q. 144)

«—Ne dicas: Reddam malum; / exspecta dominum, et liberabit te» (Proverbis 20, 22; també a Prov. 24, 29).

No vullés ton amich
a son dan trop provar,
p els dits de Job o dich,
ne l enemich blasmar.

(q. 745)

De lo que tu querras
fazer al enemigo,
deso te guardaras,
mas que del, te castygo.

(q. 447)

Hem d'assenyalar també que un dels exemples de confluència d'ambdós textos que proposa Martí de Riquer, els proverbis 818 de Cerverí i 571 de don Sem Tob, on es dóna una correlació entre argent-sol al primer i plata-oro al segon, no pot ser considerat una influència, car, a més de la diferència de significat d'ambdós, trobem que la relació parlar-plata, Sem Tob la pren directa-

ment de les fonts proverbials bíbliques, concretament de Prov. 10, 20, i de Ps. 12, 7.

Trobem, doncs, que el nombre de semblances de les quals no hem sabut trobar una possible font comuna és de 19, d'un corpus de 1.200 proverbis per a Cerverí i de 725 per a Sem Tob. Hi representen, respectivament, l'1,58 % i el 2,62 %.

Arribats en aquest punt, convé assenyalar que la difusió dels *Proverbis* en l'àmbit hispànic no català la trobem en un recull aragonès datat cap a mitjan segle XIV —recordem, per les mateixes dates dels *Proverbios morales* de don Sem Tob—, conegut com *Romancea proverbiorum*, i que conté 147 proverbis i refranys, alguns d'ells en català.¹⁰

En aquest text trobem una coincidència total amb Cerverí en un proverbi, el famós 423:

Can en rocha veras
lo pas de la serpent
de ta muller sabras
tot son entendiment.

Quando en la roca veuras
lo pas de la serpent,
sabràs de ta muller
tot su enteniment.

(pàg. 369)

Aquest proverbi té, d'altra banda, el seu referent bíblic en Prov. 30, 19. A més a més, hi ha d'altres coincidències, de cap manera totals, sinó més bé de sentit, com és el cas de:

De perlar pots aprendre
callan, e no parlan,
de callar ses rependre:
savi s rete callan.

A homme sauió,
pocas palauras le cumplen
(pàg. 368)

(q. 44)

També hi trobem coincidències amb Sem Tob pel que fa al contingut de les màximes aragoneses.¹¹

10. A. RIUS SERRA ed., *Refranes del siglo XIV*, RFE, XIII (1926), pàgs. 364-72. Citem d'aquesta edició.

11. Com a exemple, es done comparar el proverbi 560 de Sem Tob i el que fa el número 61 (pàg. 369) dels *Romancea proverbiorum*, i també el 63 amb els 82, 83 i 92 (pàg. 370).

Per acabar, cal valorar primerament la hipòtesi de Martí de Riquer. Per a nosaltres no es demostra cap incidència directa de Cerverí sobre l'obra de don Sem Tob, i les confluències —les més de sentit, no ho oblidem— correspondrien a una mena de fons cultural comú de l'època, que els fa respondre de la mateixa manera a situacions semblants. Els proverbis no tenen com a qualitat definitiva l'originalitat, fins al punt que, si es vol remarcar aquesta, cal fer-ho explícitament:

Ditz Guillem de Cerveyra... (q. 656)

No ens cal oblidar tampoc la forta empremta que sobre els textos proverbials mantenen les sagrades escriptures —tant sobre cristians com sobre jueus—, que si bé no són font directa de tots els proverbis, marquen pautes de conducta que seran seguides de forma semblant en arquetipus situacionals paral·lels. És a dir, Cerverí i Sem Tob no fan res més que respondre independentment a estímuls comuns amb les respostes que la seua cultura els posa a l'abast. Notem que Sem Tob, malgrat pertànyer a una cultura diferent, reacciona de la mateixa manera, car la seua obra està adreçada als cristians, i no pas als seus germans de religió, encara que, pel que fa a la tradició sapiencial més antiga, aquesta és comuna a ambdós credos.

Aquesta consideració és remarcada pels *Romancea proverbiorum*, que —com es mostra per la màxima confrontada— reberen l'empremta, almenys en part, dels *Proverbis* de Cerverí. En canvi, és un poc difícil d'imaginar que pogués existir aquesta mateixa relació entre el text aragonès i els *Proverbios morales*, ja que ambdós són coetanis; per tant, en aquest cas hem d'acudir a l'explicació que els *Romancea* i els *Proverbios* simplement bevien d'unes mateixes fonts tradicionals.

Sembla, doncs, que només la coincidència literal pot marcar un contacte directe. El mateix fet que apunta Zumthor —és a dir, les característiques estilístiques dels proverbis els fan elevar-se a un nivell metafòric que els permet tenir un significat univer-

sal—¹² fa que, paradoxalment, la seua forma no esdevinga fixa, sempre que respecte les convencions del gènere esbossades pel medievalista francès.¹³ L'exemple, el trobem en un proverbi dels *Romancea Proverbiorum*, i un altre dels *Proverbis de Ramon*, de Ramon Llull, i el seu origen molt probablement popular, no li lleva rendiment explicatiu.¹⁴ Ací podem veure com, canviant la forma, d'una afirmació a una negació, el proverbi no canvia:

Romancea Proverbiorum:

Qui ha bon veyn
sy a bon maytin.¹⁵

Proverbis de Ramon:

Aquell ha mal matí
qui no a leyal vef.¹⁶

Per aquestes convencions del gènere que hem vist, ni la forma ni el contingut no són originals, i cap d'elles, per separat, no pot indicar la influència d'un text determinat sobre un altre, com és el cas dels *Proverbis* de Guillem de Cervera i els *Proverbios Morales* de Sem Tob. Només una coincidència d'ambdós aspectes pot permetre'ns afirmar-ne la relació, com en el cas dels *Proverbis* i dels *Romancea Proverbiorum*.

JOSEP IZQUIERDO

12. ZUMTHOR, *op. cit.*, pàg. 78.

13. Evidentment, la forma eleva els proverbis a resposta arquetípica a situacions arquetípiques, però, pel que fa al contingut, l'argument d'autoritat li dóna també aquesta característica, fins al punt que si es relaciona una determinada sentència amb un autor que és considerat una autoritat, per bé que aquest no l'haja dita ni escrita, adquireix també un valor arquetípic, proverbial.

14. RAMON LLULL, *Proverbis de Ramon, Mil proverbis, Proverbis d'ensenyament*, a cura de SALVADOR GALMÉS (Palma de Mallorca, Diputació Provincial de Balears-IEC («Obres de Ramon Llull», vol. XIV), 1928).

15. *Op. cit.*, proverbi 18, pàg. 371.

16. *Op. cit.*, *Proverbis de Ramon*, XCIII, *De leyltat*, pàg. 94.

